

Socrates als criticus

Guy Quintelier

Volgens Hegel is Socrates de meest belangrijke figuur in de geschiedenis van de wijsbegeerte – zeker de meest interessante in de filosofie van de oudheid – hij is een wereldhistorische figuur¹. Hij is namelijk het prototype van een filosoof.

Socrates, die tussen 469 en 399² in Athene³ leefde⁴, is echter door zijn stadsgenoten op een definitieve wijze het zwijgen opgelegd⁵. Hij werd na een proces wegens godslastering, verachting van de staatsgodsdienst en het misleiden van jongelingen⁶ veroordeeld tot het drinken van de gifbeker⁷.

Het is niet uitzonderlijk dat een filosoof veroordeeld wordt. Ook andere filosofen, namelijk Anaxagoras, Protagoras en Aristoteles, zijn veroordeeld en uit hun stad verbannen.⁸

Een gelijkaardige veroordeling en terechtstelling onderging ook de in onze christelijke cultuur nog meer bekende Jezus van Nazareth, die tussen 6 en 4 vóór Christus in Bethlehem of Nazareth⁹ geboren is.

Zo kan men verschillende parallellen trekken tussen Jezus van Nazareth – die volgens sommigen naar eigen zeggen de zoon van god is – en de meer dan 4 eeuwen eerder levende Socrates uit Athene – die door Plato toch iets meer bescheiden als een geschenk vanwege de god aan Athene beschouwd werd¹⁰. (In de Middeleeuwen spraken sommige christenen zelfs over de heilige Socrates.¹¹)

Volgende parallellen tussen Socrates en Jezus vallen zeker op:

- Ze hebben zelf niets geschreven: er werd over hen geschreven door mensen die hen al of niet persoonlijk hebben

Hoe komt het dat een filosoof door zijn tijdgenoten ter dood wordt gebracht?

gekend: evangelisten, apocriefe schrijvers, ... voor de ene; bij Socrates voornamelijk Plato, Xenophon en enkele minder bekende schrijvers¹². Over Socrates werden ook komedies geschreven; de bekendste is *De Wolken* van Aristophanes.

- Tussen de verschillende auteurs over deze historische figuren zijn er duidelijke verschillen in de presentatie van de desbetreffende persoon.

- Beiden spraken zich voornamelijk uit over een moraal voor het leven, over de manier waarop men het beste zou leven. Socrates interesseerde zich niet in een filosofie van de natuur, die door velen van zijn voorgangers wel beoefend werd. Dit thema interesseerde ook Jezus van Nazareth niet.

- Beiden werden door hun tijdgenoten na een rechtspraak ter dood gebracht.

*

Het feit dat Socrates zelf niets geschreven heeft, en zij die over hem geschreven hebben mekaar dikwijls tegenspreken, maakt het juist moeilijk om vast te stellen wat Socrates nu juist zelf wel zou beweerd hebben.¹³ Dit is het zogenaamde ‘Socratische probleem’ – wat is afkomstig van Socrates zelf en wat van de auteurs die over hem schreven?¹⁴ En is wat andere auteurs over hem schrijven wel waarheidsgetrouw?¹⁵ Maar is het zo noodzakelijk om te weten wat Socrates juist bedoelde? Wat *zijn* beweringen waren?

Voor ons mensen is het toch belangrijker te zien welke inzichten er verworven zijn en gepresenteerd worden? Wat de betekenis

van die inzichten voor ons leven – ons denken en ons handelen – kunnen hebben? Wat daarvoor de argumenten zijn? Of die inzichten en argumenten ervoor nu komen van Socrates of ‘Jefke Pipia’ is toch niet zozeer van belang. Socrates interesseerde zich trouwens ook in de meningen van de filosofisch niet-gevormde, ‘gewone’ mensen.

*

Hoe komt het dat een filosoof door zijn tijdgenoten ter dood wordt gebracht? En niet alleen Socrates en Jezus (die je toch ook als een ‘filosoof’ of beter misschien een soort sofist, een wijze, kunt beschouwen), maar anderen werden ook ter dood gebracht of verbannen, – al of niet drastisch het zwijgen opgelegd. Hoe komt dat?

Dat heeft te maken met wat filosofie in feite is.

En aangezien Socrates het prototype van een filosoof is, kunnen we via Socrates reeds heel wat over filosofie leren. Maar ook omgekeerd geldt het: als ik hier ga uitleggen wat filosofie is, zul je zien dat ik daarbij al serieus wat over ‘Socrates’ als prototype van de filosoof zoals hij voornamelijk in de geschriften van Plato naar voren komt, vertel.

Filosofie is principiële (negatieve, zakelijke) kritiek op bestaande wantoestanden.¹⁶

Dat betekent dat er maar gefilosofeerd wordt wanneer er *wantoestanden* bestaan, en mensen zich daarvan bewust moeten zijn. Dat wil zeggen dat ze daarvoor gevoelig moeten zijn. Sommige (rechtse) mensen willen niet bewust geconfronteerd worden met bestaande wantoestanden. Ze vluchten liever in de veiligheid van hun cocon. Het

Fresco uit een Romeinse villa uit de tweede eeuw na C. nabij Ephese

behoort dan ook tot de taken van een filosoof om mensen voor bestaande wantoestanden gevoelig te maken – te sensibiliseren heet dat in het ‘Nederlands’ – en hen op te roepen daaraan iets te doen.

Hoe kan men daaraan iets doen? Door de oorzaken van de wantoestanden weg te nemen. Maar niet alle oorzaken zijn weg te nemen. Er zijn oorzaken waaraan mensen iets kunnen doen, en andere waaraan je niets kan doen – die los van je al of niet ingrijpen zich toch doorzetten, die je als mens niet (of nog niet) kan beheersen – bijvoorbeeld het feit dat de aarde op astronomisch vlak mettertijd te ver van de zon komt te staan, zodanig dat menselijk leven en leven in het algemeen op de aarde onmogelijk wordt.

Maar vele wantoestanden die we als mensen aanvoelen, kunnen wel door mensen afgeschaft worden. Sommige zijn zelfs veroorzaakt door het al of niet bewuste gedrag van mensen. De oorzaken van die wantoestanden zijn dan gewoontehandelingen en de daarbij achterliggende opvattingen die mensen al of niet bewust gebruiken, en die dus beginselen zijn waaruit die wantoestanden zijn ontstaan. Als je een ander woord voor beginsel wil, dat is “*principe*”. Aristoteles bepaalde ‘principe’ – maar hij sprak geen Latijn en noemde het in zijn taal ‘archè’: ‘het eerste waaruit iets bestaat, ontstaat of gekend wordt’ – het Griekse ‘archè’ vinden we ook nog in onze taal terug: onze architecten zijn diegenen die de beginselen (archai) van het bouwen kennen, de ‘aartsbisschop’ is de eerste bisschop, archeologie de kennis van het eerste, ... Een principe is de ‘oor-zaak’, de ‘oer-zaak’, de

“eerste zaak”, datgene wat letterlijk ‘als eerste genomen’ wordt.

Het woord ‘kritiek’ in de definitie van wijsbegeerte wijst op het feit dat men juist de realiteit zodanig bekijkt, zodanig uit elkaar legt, uiteenlegt, dat men doorstoot tot de principiële oorzaken. Socrates meent juist dat mensen ethisch verkeerd handelen, omdat ze geen kennis hebben van de juiste morele principes. Volgens hem is deugd kennis. Vanaf het moment dat men inzicht, kennis verwerft in het juiste principe, kan men volgens Socrates niet anders dan volgens dit juiste principe handelen. Socrates ontkent de mogelijkheid dat een persoon tegen beter weten in handelt.

De bepaling van wijsbegeerte kan nog verfijnd worden. Voor echt filosofische kritiek is het voldoende dat zij *negatief* is. Als we weten welk principe oorzaak van de wantoestanden is, dan weten we wat er moet veranderd worden, indien we die wantoestanden willen opheffen. En we weten dus ook dat het alternatieve principe een ontkenning moet zijn van het heersende, gebruikte principe. Maar een filosoof moet niet helemaal zeggen welk nieuw principe er nu moet gevolgd worden; zijn kritiek blijft geldig ook al kan hij niet juist aanduiden wat het alternatief is, en hoe men het kan bereiken. Of zoals Plato stelde: je moet zelf geen soep kunnen maken, om vast te stellen dat de soep slecht is. (Zijn of haar kritische analyse kan natuurlijk wel op zijn consistentie en zijn realiteitszin bekeken worden.) Filosofie is negatieve principiële kritiek. Dat valt op in vele van de dialogen van Plato waarin het optreden van Socrates centraal staat: Socrates ondervraagt kritisch de traditionele en bekende meningen van anderen over morele begrippen, en de dialoog eindigt dikwijls ‘onbeslist’: de meningen van de anderen over die begrippen zijn onhoudbaar gebleken, maar een betere invulling van die begrippen geeft Socrates dikwijls niet.¹⁷ Daarom ook dat het moeilijk is de leer van Socrates uiteen te zetten. Socrates gaf enkel negatieve kritiek op bestaande meningen over een bepaald meestal moreel onderwerp. Een filosoof moet geen alternatief naar voren brengen voor het bekritiseerde principe: de keuze voor het alternatieve principe moet democratisch zijn. De filosoof legt een nieuw principe niet op, hij stelt enkel dat de tot nu toe gebruikte principes niet voldoen, hij

kan wel suggereren wat mogelijks een alternatief principe is.

De filosofische principiële, kritische analyse tracht ook *zakelijk* te zijn. D.w.z. zoals Socrates volgens Plato ook doet: hij gaat zakelijk op de meningen van de anderen in; hij veroordeelt ze niet op morele gronden. Niet: "Jij bent een slechterik, en daarom is alles wat je zegt verkeerd." Om het een beetje karikaturaal voor te stellen: er zijn mensen die beweren dat $2 + 2$ niet 4 is, omdat Hitler, "die smeerslap", dat ooit gezegd heeft. Of er zijn mensen die het hele werk van Freud, Marx of Aristoteles, belachelijk vinden en niet de moeite waard om zich ermee te confronteren, omdat ze zich over sommige zaken vergist hebben. Weet je, het is gebleken dat Einstein op school eens een rekenfout gemaakt heeft ... betekent dat dan dat men al zijn werk als verkeerd moet beschouwen? Als je aan de conclusies van een denken wil ontsnappen, dan moet je (tenminste een van) de denkstappen die tot die conclusie leiden, ontcrachten. Een loutere morele veroordeling van de denker volstaat niet.

Filosofie gaat over de zakelijkheid van beweringen en de argumenten ervoor, niet over morele veroordelingen. Zakelijkheid, zeg ik, dat is niet gelijk aan objectiviteit. Ik wil hier toch dat 'fenomenologisch' onderscheid maken: Objectiviteit betekent dat je elke persoonlijke betrokkenheid op het 'object' dat je bestudeert, afbreekt. Je moet het 'object' waarnemen zonder enige persoonlijke betrokkenheid erbij. Daarom dat men als hoogste objectieve wetenschappelijkheid mathematische modellen ziet. De wiskunde is de meest 'objectieve' kennis die we hebben. In deze objectieve benadering verdwijnt de werkelijke zaak; ze wordt vervangen door mathematische formules. Zakelijkheid daarentegen ontstaat juist omdat we voor die 'objecten' gevoelig blijven, vertrekkende van onze lichamelijke en psychische gevoeligheden. Om het met een voorbeeld te illustreren: Als een objectieve wetenschapper als objectieve wetenschapper een kamer betreedt en hij wil de temperatuur ervan weten, dan kijkt hij naar de thermometer – een 'mathematisch' meetinstrument – en zegt hij: ha, het is 22 graden Celsius. Bij een zakelijke benadering gaat men uit van de eigen lichamelijke gevoeligheid. Als de ene persoon de kamer betreedt, dan voelt die misschien voor hem

koud aan, en hij gaat zorgen dat die kamer warmer wordt. En voor een ander persoon is die kamer juist te warm, en hij zet het venster open. De warmte of de koude van die kamer is geen loutere fantasie of inbeelding van die persoon die daarbinnen treedt, die kamer zelf is voor hem of haar koud of warm. Die komt zakelijk zo over.

Deze 'fenomenologische' beschouwing botst wel met de uitweg uit de wantoestanden, die Socrates volgens Plato voorstaat: hij meent dat wantoestanden nu juist bestaan omdat de mensen te veel betrokken zijn op de leefwereld, deze te veel vanuit hun eigen lichamelijke gevoeligheden benaderen. Dat ze te veel verhalen met persoonlijke belevenissen van zichzelf of anderen vertellen, wanneer hij vraagt naar wat volgens jou bijvoorbeeld 'rechtvaardigheid' is. Neen, zegt hij: het komt erop aan vast te stellen wat het begrip op zichzelf betekent. Wat is dat, rechtvaardigheid? Het begrip 'rechtvaardigheid' op zichzelf: een begrip dat men overall en altijd zou kunnen gebruiken, los van elke situatie en elke persoon, om vast te stellen, wat nu juist rechtvaardig is en wat niet. Maar, zoals reeds gesteld, komt Socrates zo goed als nooit tot een definitie van zo'n ethisch begrip dat helemaal los van de leefwereld en beleveniswereld staat. We moeten op zoek naar een ander weten dan dat weten dat voldoet aan het Socratisch-Platoons-Aristotelisch wetensideaal, waarbinnen de lichamelijke gevoeligheid wordt ontvlucht. We hebben een relevanter weten nodig dat wel vertrekt van de menselijke gevoeligheid, van de menselijke behoeften, belangen en doelstellingen.

Als filosofie deze negatieve, zakelijke principiële kritiek op bestaande wantoestanden is, dan is het niet verwonderlijk dat een filosoof botst met heersende meningen. Want enkele van die heersende meningen zijn juist oorzaak van bestaande, door mensen veroorzaakte wantoestanden. Want sommige wantoestanden zouden juist niet bestaan, als daarachter niet principes liggen die door het merendeel van de mensen in feite al of niet bewust worden aanvaard. Men tracht soms nog aan die verantwoordelijkheid te ontsnappen door te stellen dat het anderen zijn die die wantoestanden veroorzaken: bijvoorbeeld de machthebbers, de kapitalisten, de joden, de Walen, de moslims, de terroristen, ... Het zijn

altijd de anderen, maar nooit de door mij gehanteerde beginselen. Maar het ligt toch niet aan het feit dat die anderen van ons in sommige kenmerken verschillen, dat ze oorzaak van wantoestanden zijn. Het moet toch aan de principes zelf liggen die sommige mensen gebruiken, ... Bijvoorbeeld: kapitalisten zijn niet de oorzaak van bestaande wantoestanden, maar de oorzaak ervan is wel het door hen gebruikte principe van de kapitalistische productiewijze. Trouwens, Marx en Engels zeggen zelf dat het kapitalisme zonder kapitalisten kan bestaan, namelijk wanneer de functies van de kapitalisten worden overgenomen door bijvoorbeeld bezoldigde staatsbedienden. Het toeschuiven van de verantwoordelijkheid op de anderen betekent toch maar dat men zijn eigen principes niet kritisch wil bevragen, ... Goede filosofie is altijd zelfkritisch. Daardoor verschilt een filosoof ook van een dogmaticus die zijn eigen principes niet wil bevragen. Beiden zijn wel kritisch: ook de dogmaticus is kritisch, ... namelijk alleen tegenover de anderen. Een criticus is bovendien ook zelfkritisch: hij stelt principes in vraag die ook in zijn eigen vel snijden. Om een voorbeeld te geven: persoonlijk denk ik dat het harmonie-ideaal oorzaak van de bestaande wantoestanden is, het feit dat mensen harmonie idealiseren veroorzaakt juist wantoestanden. Ik ga dat nu niet uitleggen, maar die stelling snijdt ook in mijn eigen vel. Ik heb ook graag harmonie in mijn leven.

*

De filosoof als criticus botst met de *heersende* meningen – meningen die volgens de filosoof wantoestanden veroorzaken. Deze meningen zijn opvattingen die heersen bij de massa. Een filosoof leeft dus in conflict met de heersende principes die wantoestanden veroorzaken.

Het is daarom dat Socrates ter dood is veroordeeld.¹⁸ In Plato's *Apologie van Socrates* wordt juist deze botsing met de publieke opinie als grote oorzaak van de veroordeling van Socrates genoemd. Hij kon het niet halen tegen de heersende publieke opinie.

Laten we daarom Plato's *Apologie* van nabij bekijken.

Socrates maakt in zijn verdedigingsrede onderscheid maken tussen twee soorten aanklagers – de vroegste aanklagers en de jongste aanklagers die voor zijn verdedigingsrede hun aanklacht juist geuit en beargumenteerd hebben. Wie waren de jongste aanklagers? “In het proces van Socrates was de voornaamste aanklager Anytus, een der toenmalige leiders van de democratische partij. Geslepen als hij was, zocht hij (en kocht hij wellicht, zoals een scholiast verzekert) de steun van een talentloos maar pretentius jong dichter, Meletus, die de schriftelijke aanklacht ter griffie van de koning-archon (*archoon basileus*) neerlegde. Als derde aanklager trad op Lyco, een retor van zekere faam.”¹⁹

De beargumenteerde aanklacht, de redevoering waarmee Socrates werd aangeklaagd, is niet bewaard gebleven.

In zijn verdedigingsrede stelt Socrates: “Vooreerst dan, Atheners, is het mijn plicht me te verdedigen tegen de eerste – valse – aanklachten en tegen mijn eerste aanklagers, vervolgens tegen aanklachten en aanklagers van latere datum. (b) Velen immers zijn er opgestaan om mij bij u aan te klagen, vroeger ook al, sinds ettelijke jaren; en geen zieltje waarheid hebben zij gesproken. Hen vrees ik meer dan Anytus en consoorten, al zijn ook dezen niet zonder gevaar. Maar, mijne heren, méér te vrezen zijn de anderen, bij wie de meesten onder u, van kindsbeen af, in de leer zijn gegaan en die u overtuigden en mij zwart maakten – al evenzeer <als de huidige aanklagers> tegen de waarheid in: ‘er is een zekere Socrates, een geleerde, die de hemelverschijnselen navorst, die alles doorgrond heeft wat er onder de aarde is, en die recht weet te praten wat krom is’. (c) Door die reputatie rond te strooien, Atheners, zijn zij de aanklagers die ik moet vrezen. Want wie zoiets hoort, doet de mening op dat onderzoekers van dat slag ook geen goden vereren. Vervolgens zijn die beschuldigers talrijk, en geruime tijd reeds zijn ze met hun aanklagerswerk bezig; en ten derde konden zij u bepraten toen ge op een leeftijd waart waarop ge bij uitstek ontvankelijk moest zijn: sommigen onder u waren kinderen nog, of aankomende jongens. ’t Was letterlijk een proces bij verstek, waarbij niemand mijn verdediging opnam.” (Plato, *Stephanuspaginering*²⁰: 18a-c)

Deze oude aanklacht, deze roddel en laster, deze negatieve publieke opinie over hem heeft Socrates nog meer te vrezen dan de jongste aanklacht. Daarvoor zijn drie redenen:

a) Onderzoekers van de hemel en het ondergrondse vereren geen goden. Wie zich niet bij de aarde houdt, betreedt het terrein van het buitenaardse, wat enkel toebehoort aan de goden.

b) De beschuldigers zijn talrijk en reeds lang bezig met hun aanklagerswerk. Het is dus een heersende publieke opinie. Socrates als criticus komt daarmee in botsing, en wordt daarom aangeklaagd. Hij kan er dus niet onderuit. De oude aanklacht houdt in dat hij niet zomaar de heersende opinies aanvaardt, en wanneer hij zich tegen deze aanklacht keert, keert hij zich weer tegen een heersende opinie. Zijn verdediging is voor hem dus onbegonnen werk.

c) De menigte is gemakkelijk te bepraten, zeker als men appelleert aan lagere en niet helemaal betugelde instincten. Dat leert ons toch de massapsychologie (toch bij Lebon en Freud). Kinderen zijn makkelijk te manipuleren – vraag dat maar aan K3 en konsoorten.

Socrates kon zich ook vroeger, vóór zijn proces, moeilijk tegen zijn eerste aanklagers verdedigen, “omdat het onmogelijk was de namen van die lui te weten te komen of hen te noemen tenzij, ja, als ’t net een blijspeldichter betrof”. (18 c-d) Dus de anonieme massa, ofwel de wel gekende blijspeldichters die door hun manier van handelen – iemand belachelijk maken – ook moeilijk te weerleggen zijn. De ons in dit verband meest bekende komediedichter is Aristophanes (cfr *De Wolken*)²¹.

Afgunst en lasterzucht zijn het moeilijkste te bekampen. Het is vechten tegen schimmen, en een kruisverhoor afnemen zonder dat er iemand antwoordt, is zeker onmogelijk.

De oudste aanklacht, die gebaseerd is op een ‘lasterlijk vooroordeel’ en ‘afgunst’, is de voornaamste, – waarvan Socrates weet dat hij die het meeste te vrezen heeft.

Het is dus zeker belangrijk om tenminste deze oudste aanklacht van nabij te bekijken.

“Wat is de beschuldiging waaruit de lastercampagne ... is voortgesproten?” (19 a) en waarop zich Meletus ook in de jongste aanklacht baseert.

De oudste aanklacht vat Socrates (Plato) nog eens samen in 19 b-c. De eerste beschuldiging luidt: “het navorsen van wat onder de grond en in de hemel gebeurt”. In het blijspel van Aristophanes treedt er een Socrates op die in de lucht wandelt en met zijn hoofd tussen *De Wolken* verkeert.

Maar Socrates beweert zelf dat hij nooit over zo een wetenschap, namelijk een natuurfilosofie, gesproken heeft.²² In de literatuur vind je de bewering dat Socrates zich enkel met moraal, dus met de mensen op aarde bezighield, en niet met ‘buitenaardse zaken’.

(Maar in welke mate is de gekende Platoonse ideeënleer niet van Socrates afkomstig²³ en die is toch zo een ‘luchtzweverij’?, namelijk goddelijke kennis los van de menselijke leefwereld ...)

De twee andere beschuldigingen hangen samen: “het doen triomferen van het zwakste argument over het sterkste” (door retorische trucs) en “het aanleren van anderen van diezelfde kunsten” (dus van dezelfde trucs).

De Dertig Tirannen, die in 404-403, dus een vijf jaar voor Socrates’ proces, de leiding van Athene in handen hadden, zouden volgens Diogenes Laërtius hem verboden hebben de retorica te doceren (zie Diogenes Laërtius, II, 19-20). Socrates is echter geen sofist – hij gebruikt hier wel deze term niet: hij spreekt over retoren. In de *Apologie* verwijst hij naar Gorgias van Leontini, Prodicus van Ceos, Hippias van Elis (19 e) en Evenus uit Paros (20 c) als retoren.

Hij probeert niet mensen, voornamelijk jonge mannen, te onderwijzen en daarmee geld te verdienen. (19 d) Hij bezit ook niet die wetenschap (20 c) om bij jongelingen “met kennis van zaken hun natuurlijke mogelijkheden (...) [te] ontwikkelen, namelijk als mens en als burger” (20 b).²⁴

In feite geeft hij hierbij kritiek op één van zijn jongste aanklagers, de retor Lyco.

*

De dood van Socrates, door Jacques-Louis David olieverf op doek, Metropolitan Museum of Art, New York

Socrates stelt zelf de vraag of die lasterpraatjes en het geroddel niet zouden weggebleven zijn, 'indien hij deed zoals iedereen', 'indien hij niets zou doen waardoor hij zich van de anderen onderscheidde' (20c). Socrates wil daarom zijn best doen om aan te tonen wat hem "eigenlijk zowel die naam <van geleerde> als die verdachtmaking heeft bezorgd", waarom men hem beschouwde als een uitzonderlijk geleerde die zich van de andere mensen onderscheidde. Het is "door niets anders dan door een zekere wetenschap" die hij bezit. Die wetenschap verschilt van de wetenschap van "die andere heerschappen over wie ik het daareven had" – die behoren tot de door ons zo genoemde 'sofisten' – namelijk "een wetenschap die te hoog is voor mensen" (20 d). Socrates bezit niet de wetenschap van de sofisten; wie dat beweert, is een leugenaar en wil hem bekladden.

Socrates beroept zich op het orakel van Delphi waar de Pythia in naam van de god Apollo zou gezegd hebben, dat er "geen knappere kop" bestond dan Socrates. (De Pythia heeft dat medegedeeld aan Chaerephon, een zeer ijverige volgeling van Socrates, en bovendien – merkwaardig genoeg – vriend van de democratische partij,

die via Anytus Socrates hier berecht²⁵.) De verdachtmaking tegenover Socrates is ontstaan doordat Socrates zelf twijfelde aan de woorden van het orakel, en hij 'met grote tegenzin' die woorden op hun waarheidsgehalte wou uittesten: bestond er werkelijk niemand die geleerder was dan hij?

Op zoek naar een antwoord hierop onderzocht Socrates verschillende mensen met verschillende 'beroepsactiviteiten': eerst een van de mannen die behoren tot diegenen die doorgaan voor geleerden, namelijk de politici, de staatslieden (zeker wordt Anytus, een van zijn jongste aanklagers, bedoeld); bij zijn onderzoek deed Socrates de volgende indruk over deze man op: "dat hij een man was die in de ogen van vele anderen, en speciaal in zijn eigen ogen, voor geleerd doorging, maar dat hij het niet wàs." (21 c) Socrates toont hem dat ook aan, en heeft het bijgevolg bij hem verkoren. Socrates stelt nog: "hij verbeeldt zich wat te weten, terwijl ik, die het in feite evenmin weet, tenminste niet de pretentie heb het te weten. Hierin dan toch, al is dat ook niet veel, acht ik mezelf geleerder dan hem, dat ik me niet verbeeld te weten wat ik niet weet." (21 d) Ook bij een andere, die doorgaat als nog meer geleerder dan

de politici, doet Socrates diezelfde vaststelling, en haalt hij bijgevolg een nieuwe vijandschap van vele anderen op zijn hals (21 e). Socrates deed bij zijn onderzoek de volgende ervaring op: "zij die het hoogst aangeschreven stonden, waren juist zij, docht me, die het meest in gebreke bleven, wanneer ik hen mat naar de maatstaf van de god [namelijk wie heeft er de knapste bol?]; terwijl anderen, die voor minder doorgingen, meer aanleg toonden voor juist inzicht." (22 a), zoals de slaaf die inzicht verwerft in een geometrische stelling (cfr. Plato's dialoog *Meno*). Dus: wie pretentie heeft, verbergt meestal zijn domheid.

De uitspraak van het orakel bleek absoluut onweerlegbaar. Niet alleen bij zijn onderzoek van de politici (tegen Anytus) bleek dat; maar ook nog bij de dichters en de handarbeiders. Socrates ondervroeg de dichters – waartoe ook Meletus behoorde – naar de zin van hun gedichten. Maar blijkbaar konden de dichters daar niet goed op antwoorden, en kwam Socrates tot de bevinding: "hun oeuvre is geen verstandswerk, doch het resultaat van een soort aangeboren begaafdheid; zij zijn geïnspireerden, net als de profeten en orakelzangers. Dezen ook kunnen immers allerlei voortreffelijke

uitspraken doen, maar begrijpen geen snars van wat zij zeggen.” (22 c).

Van de handarbeiders, waarvoor ook de democraat Anytus opkomt, weet Socrates, die weet dat hij niets weet, dat zij “dingen verstonden waar [hij] geen verstand van had, en in dat opzicht waren ze geleerder dan [hij]”²⁶, maar ook bij hen moet hij besluiten “dat zelfs onze goede vrienden de vaklui mank gingen aan hetzelfde euvel als de dichters: door het feit dat zij zo flink hun ambacht uitoefenden, meende ieder van hen ook in de andere meest gewichtige aangelegenheden de geleerdheid in pacht te hebben.” (22 d) ‘Schoenmaker, blijf bij uw leest!’²⁷ Xaveer De Win, de vertaler naar het Nederlands, ziet hierin terecht een aanduiding van het feit dat Socrates de draak steekt met de democratische opvatting dat iedereen zijn woord mag meepraten waar het de politiek betreft. Het zijn de ‘democraten’ die Socrates ter dood veroordelen. [Als men onder het volk de massa verstaat, komt men tot zo een besluit: de massa wil niet tegengesproken worden – omdat ze op een ‘onbewust’ niveau redeneert. Het onbewuste kent, volgens Freud, geen tegenstellingen. Echte democratie houdt echter conflicten in.]

Socrates’ ondervraging van zijn stadsgenoten is een voorbeeld van een ‘socratisch gesprek’. Met zijn zogenaamde socratische methode, die Plato zelf als Socrates’ ‘maieutiek’ (verloskunde: het beroep van Socrates’ moeder) heeft aangeduid, wrikt Socrates bij zijn gesprekspartners inzichten los die deze partners reeds in zich hadden, maar waarvan zij zich nog niet bewust waren. De socratische werkwijze is echter niet altijd zo positief: ze streelt niet de ijdelheid van de gesprekspartners; ze komt dikwijls neer op een ‘narcistische’ krenking. Socrates stelt de arrogantie van zijn dialoogpartners aan de kaak (zie Popper, p. 280). De pretentie iets te weten wordt onderuitgehaald²⁸.

Door zijn onderzoek te voeren en iedereen te laten aanvoelen dat hun pretentie iets echt te weten, vals is, heeft Socrates zich niet alleen veel vijanden op de hals gehaald, maar ook de reputatie een geleerde te zijn. “Want telkens als ik een ander van onwetendheid overtuig, menen de toehoorders dat ikzelf op dat stuk een geleerde ben.” (23 a), maar dat is hij juist niet. Socrates doet slechts

aan kritisch afbraakwerk, aan filosofie als negatieve kritiek!

Wat de godheid via het orakel bedoelde, is volgens Socrates “dat het de god is die in werkelijkheid geleerd is” en “dat de menselijke geleerdheid weinig of niets waard is” (23a).

De socratische werkwijze is echter niet altijd zo positief: ze streelt niet de ijdelheid van de gesprekspartners; ze komt dikwijls neer op een ‘narcistische’ krenking.

Socrates is in de ogen van de god maar de geleerdste omdat hij heeft leren inzien dat hij “op stuk van geleerdheid waarlijk van generlei betekenis is” (23b). Socrates staat in dienst van de god om andere mensen ook te laten inzien dat ze in feite niet geleerd zijn, en dat de ‘echte’ kennis goddelijk van aard is en de goden toebehoort.

Socrates wordt ook verweten dat hij de jeugd bedierf²⁹. Er zijn jongelui die hem imiteren en ook mensen op hun kennis ondervragen. Diegenen die ondervraagd worden, en waarvan aangetoond wordt dat ze niets weten, werden dan kwaad op Socrates. Toch willen de ondervraagden niet aanvaarden dat hun voorgewende kennis in feite onkunde is.

Deze laatsten zijn met velen, en daarom krijgen hun woorden meer gewicht.

“Uit hun midden komen Meletus en Anytus en Lyco voort, die mij als mikpunt genomen hebben: Meletus uit ergernis opkomend voor de dichters, Anytus voor de handwerkslieden en politici, Lyco voor de retoren.” (23e-24a)

Socrates is ervan overtuigd dat hij de ‘alomverspreide laster’ moeilijk kan tenietdoen. Omdat hij de heersende meningen in twijfel trekt, moet hij definitief het zwijgen worden opgelegd. De kritiek van de filosoof mag niet werkzaam zijn.

*

Heb ik jullie nu iets verteld over Socrates? Ik weet het niet. Wie was die Socrates? Dat is een naam die in sommige teksten

verschijnt, en de een zegt er dit over en de andere soms juist het tegenovergestelde.

Om in feite Socrates te leren kennen – of toch tenminste hoe hij voorgesteld wordt door een bepaalde auteur – zouden we de teksten zelf moeten raadplegen. We zouden moeten vertrekken van een bepaald thema, dat in een dialoog wordt behandeld. Bijvoorbeeld de liefde die het thema vormt van het ‘Symposion’ van Plato, waar we Socrates tegenkomen die, naast anderen, ‘filosofeert’ over de liefde. “Zelfs in een wereld waarin het bestuderen van de oude klassieken zijn culturele superioriteit heeft verloren, vinden velen dat deze dialogen – waarvan de afwezigheid van technische termen in vergelijking met andere teksten en de levendigheid van het gesprek de lezer naar zijn of haar eigen tweegesprek met de tekst trekken – de beste inleiding vormen op de filosofie.” (Taylor, p. 131)

*

Geciteerde werken:

Simon Blackburn: *Plato's Politeia. Een biografie*. Mets & Schilt, Amsterdam; Roularta Books, Roeselare, 2008.
Rudolf Boehm [1977 (1974)]: *Kritiek der grondslagen van onze tijd*. Het Wereldvenster Baarn, 1977.
Rudolf Boehm [2001]: *‘Tragik’. Von Oidipus bis Faust*. Köningshausen & Neumann, Würzburg, 2001. [Een Nederlandse vertaling is verschenen bij IMAVO, Brussel, 2009.]
Luciano de Crescenzo: *De geschiedenis van de Griekse filosofie. Van de presocraten tot de neoplatonici*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2005.
Kenneth J. Dover: *Homoseksualiteit in het klassieke Griekenland* (vertaling door Wim Hottentot), Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 1989.
G.W.F. Hegel: *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie, I* in G.W.F. Hegel: *Werke in zwanzig Bänden*, deel 18, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1971.
Diogenes Laërtius: *Leven en leer van beroemde filosofen*. Ambo, Baarn, 1989.
Plato: *Apologie*, in Plato Verzameld Werk, deel 1, De Nederlandsche boekhandel, Antwerpen en Ambo, Baarn, 1978.
Plato: *Symposium*, in Plato Verzameld Werk, deel 2, De Nederlandsche boekhandel, Antwerpen en Ambo, Baarn, 1978.

Karl Popper: *De open samenleving en haar vijanden*, Lemniscaat, Rotterdam, 2007.

Peter Schmidt: *In de handen van mensen. 2000 jaar Christus in de westerse cultuur*, Davidsfonds, Leuven, 2005.

C.C.W. Taylor: *Socrates*, Kopstukken Filosofie, Uitgave van De Morgen, 2005.

Karl Vorländer: *Geschiedenis van de wijsbegeerte, I*, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1971.

*

Noten:

¹ Hegel, p. 441.

² Socrates werd geboren in het 4de jaar van de 77ste Olympiade en hij stierf in het 1ste jaar van de 95ste Olympiade (Hegel, p. 447 en 516).

³ Socrates heeft het grondgebied van Athene nooit verlaten, behalve voor drie veldtochten met het Atheense leger in de Peloponnesische oorlog: de langdurige belegering van Potidea (in Thracië) in ongeveer 432, waarbij hij zijn lieveling Alcibiades redde; een veldtocht in Boeotië nabij Delium in 424, waar hij een andere lieveling, Xenophon, zogezegd zou gered hebben; zijn laatste veldtocht maakte hij mee bij Amphipolis in Edonis in 422 (zie Hegel, p. 448-450; Luciano de Crescenzo, p. 228-230, en Taylor, p. 14 en 18). In zijn redevoering in Plato's *Symposium* geeft Phaedrus juist de raad dat, wanneer men een leger samenstelt en opstelt, men minnaars en geliefden naast elkaar moet plaatsen, opdat deze zich dan zullen onthouden van alle schande – dus ook van het deserteren en wegvlugten uit de strijd (Plato, *Symposium*, 178 e – 179 a). Op dit symposium verhaalt Alcibiades ook Socrates' gedrag tijdens de expeditie tegen Potidea en de vlucht uit Delium (219 e – 221 c). Socrates lijkt echter Xenophons leven niet gered te hebben: “Aangezien Xenophon op dat moment ongeveer zes jaar was, is het voorval duidelijk verzonnen en ongetwijfeld afgeleid uit het verslag van Alcibiades over de heldhaftigheid van Socrates in de eerste campagne bij Potidea waarbij hij Alcibiades' leven redde toen deze gewond was.” (Taylor, p. 18) Uit Socrates' deelname aan deze verschillende veldtochten blijkt dat hij niet arm was: “Het feit dat hij in de zware infanterie diende, waarin soldaten voor hun eigen wapens en harnas moesten zorgen, wijst erop dat hij in redelijk welvarende omstandigheden verkeerde. Zijn ascetische manier van leven was vermoedelijk meer een uiting van een filosofisch standpunt dan de weerspiegeling van echte armoede.” (Taylor, p.

13) Volgens Hegel (p. 448) erfde hij van zijn vader een klein vermogen.

⁴ “Aristoteles zegt dat hij tweemaal gehuwd is geweest: zijn eerste vrouw was Xanthippe, van wie hij een zoon, Lamprocles had, de tweede was Myrto, de dochter van Aricides, de Rechtvaardige, die hij zonder bruidsschat kreeg; en van haar kreeg hij twee zoons, Sophroniscus en Menexenus. Anderen zeggen dat hij eerst met Myrto gehuwd is geweest, terwijl sommige schrijvers, onder wie Satyrus en Hieronymus van Rhodos, verzekeren dat beiden tegelijkertijd met hem gehuwd zijn geweest. Want ze zeggen dat Athene mannen te kort kwam en dat de inwoners, gedreven door de wens de bevolking uit te breiden, een besluit hebben genomen waarbij aan een burger werd toegestaan één burgeres van Athene te trouwen en tevens bij een andere kinderen te verwekken. Dat zou Socrates dan ook gedaan hebben.” (Diogenes Laërtius, II, 26; zie ook de Crescenzo, p. 226-228) In Plato's *Apologie* vraagt de zeventigjarige Socrates aan zijn rechters na zijn dood te letten op zijn nog onvolwassen zonen (41 e): hij moet die zonen dus op latere leeftijd gekregen hebben. [“Sommige opvolgers van Aristoteles waren hem (Socrates) vijandig gezind, vooral Aristoxenus, wiens kwaadaardige biografie de bron was van het verhaal over Socrates' bigamie.” (Taylor, p. 109)]

Volgens Luciano de Crescenzo was het huwelijk tussen Xanthippe en Socrates veel normaler dan werd aangenomen. Diogenes Laërtius verhaalt wel: “Tegen Xanthippe, die eerst op hem schold en hem later een bak water over zijn hoofd gooide, zei hij: ‘Zei ik al niet dat Xanthippe's donderbui tot een waterplens zou leiden? Toen Alcibiades verklaarde dat het schelden van Xanthippe niet te verdragen was, zei hij: ‘Nu ja, ik ben eraan gewend geraakt als aan het voortdurend geratel van een takel.’” (Diogenes Laërtius, II, 36)

Hoewel Socrates blijkbaar tweemaal (tegelijk) met een vrouw gehuwd was en bij hen zonen had, was hij volgens Plato ook duidelijk pedofiel. Plato laat in zijn ‘dialoog’ *Symposium* Diotima Socrates vermanen, omdat hij ook nog verkikkerd is op te jonge knapen (211 d).

⁵ C.C.W. Taylor vergist zich volgens mij wanneer hij stelt: “Maar het beeld van Socrates als eerste martelaar en beschermheilige van de filosofie, dat in elk tijdperk wordt vernieuwd om te getuigen van de toestand van de filosofie in dat tijdperk, is niet de schepping van de man zelf, maar van degenen die over hem schreven, en dan vooral van Plato.” (Taylor, p. 9) Voor Socrates zijn namelijk reeds andere filosofen verbannen, dus Socrates was zeker niet de

eerste. Xenophon heeft ook een apologie van Socrates geschreven, en zijn werk tracht ook Socrates vrij te pleiten van alle bezwaren die tegen hem geuit zijn. Het gaat bij Plato zeker niet over een verering van Socrates die als een held – en bijgevolg als zelf gewild martelaar – heel zijn samenleving trotseerde. Het ligt in het wezen van de filosofie dat ze botst met de heersende meningen in een samenleving, deze botsing behoort tot elk tijdperk waarin er werd en wordt gefilosofeerd.

⁶ “Een oude traditie zegt dat de ware reden voor de veroordeling van Socrates van politieke aard was, te weten zijn veronderstelde invloed op diegenen van zijn metgezellen die berucht waren geworden om hun anti-Atheense en antidemocratische gedrag, vooral Alcibiades en Critias.” (Taylor, p. 23; zie ook p. 36-37) Socrates zou jongemannen beïnvloed hebben “op een zodanige manier dat ze ongevoelig worden voor gezag en traditie.” (Dover, p. 60)

⁷ De jury bij de rechtspraak bestond uit 500 mannen. “Volgens de *Apologie* werd met een meerderheid van zestig stemmen voor veroordeling gestemd, waarbij vermoedelijk ongeveer 280 mensen vóór stemden en 220 tegen.” Na de pleidooien voor de strafmaat werd Socrates tot de doodstraf veroordeeld: “Volgens Diogenes Laërtius stemden er tachtig méér voor de doodstraf dan voor de uitspraak ‘schuldig’, wat een verdeling van 360 om 140 aangeeft. Doordat Socrates had geweigerd een straf te aanvaarden, had klaarblijkelijk een aanzienlijk gedeelte van degenen die eerst voor vrijspraak hadden gestemd, zich van hem afgewend.” (Taylor, p. 21) Na de dood van Socrates worden de jongste aanklagers ook veroordeeld: “Een paar dagen later krijgen de Atheners spijt dat ze Socrates hebben veroordeeld: ze sluiten ten teken van rouw de gymnasia, de theaters en de worstelscholen, ze verbannen Anytus en Lykon en veroordelen Meletus ter dood.” (de Crescenzo, p. 251, zie ook Diogenes Laërtius, II 43)

⁸ Boehm [2001], p. 20-21. Luciano de Crescenzo (p. 231) vermeldt ook nog als verbannen filosofen de minder bekende Diogenes van Apollonia en Diagoras. Ook Plato zou na de dood van Socrates in gevaar zijn geweest en samen met andere metgezellen van Socrates verliet hij Athene (zie Popper, p. 47).

⁹ Peter Schmidt, p. 30-31 en p. 257, noot 23.

¹⁰ Plato, *Apologie*, 30 d.

¹¹ Taylor, p. 110-112.

¹² Zie Taylor, p. 33 e.v.: Taylor vermeldt Aeschines, Antistenes, Crito, Eucleides en Phaedo. Taylor wijst er nog op dat er “naast Plato en Xenophon ten minste negen door een of andere

bron worden genoemd als mogelijke schrijvers” van ‘socratische gesprekken’ (Taylor, p. 35).

¹³ “We kunnen er niet aan denken een detailstudie te wijden aan Socrates’ filosofische leer: dat lijkt trouwens uitgesloten zolang niet met zekerheid uit te maken is wie – Plato of Xenophon – de ‘leer’ van de Meester juist heeft weergegeven. Het is trouwens zeer de vraag of Socrates een leer verkondigde. Het lijkt wel zo goed als zeker dat de man die voortdurend beweerde niets te weten behalve dat hij onwetend was, geen systematische doctrine bezat en zeker niet verkondigde.” (Xaveer De Win in zijn Inleiding tot zijn vertaling van het Verzameld Werk van Plato, deel I, p. XVI)

¹⁴ Taylor, p. 33. “Wat Plato’s portret van Socrates betreft kan er geen scherpe lijn worden getrokken tussen de ‘historische’ en de ‘platonische’ Socrates. De platonische Socrates is gewoon de manier waarop Plato Socrates in zijn geschriften voorstelt.” (Taylor, p. 54) Volgens Karl Popper is Plato zelfs niet de aangewezen auteur waarlangs men Socrates kan leren kennen: Plato is volgens hem geen volgeling maar een verrader van Socrates (zie Popper, p. 225, p. 227 en p. 692, noot 55).

¹⁵ “Men zegt dat Socrates, toen hij Plato zijn *Lysis* hoorde voorlezen, heeft uitgeroepen: ‘Bij Heracles, wat een aantal leugens vertelt die jongeman over mij!’ Want Plato heeft heel wat in die dialoog geschreven wat Socrates nooit persoonlijk zo gezegd heeft.” (Diogenes Laërtius, III, 35; p. 108)

¹⁶ Rudolf Boehm, [1977 (1974)], § 1.

¹⁷ “In al deze dialogen eindigt het gesprek in een schijnbare mislukking, terwijl Socrates en zijn gesprekspartner(s) erkennen dat zij er niet in zijn geslaagd om het antwoord op de centrale vraag te vinden. In sommige gevallen zijn er aanwijzingen in de tekst over wat het juiste antwoord is.” (Taylor, p. 57-58) “In al deze dialogen heeft de zoektocht althans ogenschijnlijk geen succes, in de zin dat elke dialoog ermee eindigt dat Socrates en zijn gesprekspartners erkennen dat zij de verklaring van deugd of van onderdelen ervan waar zij naar op zoek waren, niet hebben gevonden.” (Taylor, p. 78) “‘Het is algemeen bekend dat Socrates gewoon was zijn kennis en zijn overtuigingen te verbergen; en Plato keurde die gewoonte goed’, schreef Augustinus [in *De Stad van God*, boek VIII, hoofdstuk 5]” (Blackburn, p. 10). “Het is te simplistisch om te beweren dat Socrates’ werkwijze in de vroege dialogen, de zogenaamde *elenchus*, de methode om vragen te stellen zonder in antwoorden te voorzien, niets of althans niets ‘positiefs’ kan opleveren. Door middel van die werkwijze kan worden vastgesteld dat

een theorie inconsistent is, of dat degenen die eraan vasthouden, het bij het verkeerde eind hebben, en alles wat daaruit volgt.” (Blackburn, p. 166, voetnoot 8) Karl Popper verwijst ook nog naar Aristoteles, *Sofistische weerleggingen*, 183b7: “Socrates stelde vragen, maar gaf geen antwoorden, want hij gaf toe dat hij niets wist.” (Popper, p. 701)

¹⁸ “Om te kunnen bestaan hebben de mensen zekerheden nodig en wanneer die er niet zijn, is er altijd wel iemand die ze verzint voor het nut van het algemeen. Ideologen, profeten, astrologen, sommigen te goeder trouw, sommigen uit eigenbelang, verschaffen voortdurend waarheden om angsten van de gemeenschap te verzachten. Als dan een man komt beweren dat er niemand is die werkelijk iets weet, wordt die man publieke vijand nummer één van de politici en de priesters. Die man moet dood!” (de Crescenzo, p. 242) Taylor vat Hegels commentaar op Socrates’ veroordeling samen: “Het blijkt dan dat de veroordeling van Socrates het gevolg is van de botsing tussen de rechtmatige eisen van de collectieve (*Sittlichkeit*) en de individuele moraal (*Moralität*).” (Taylor, p. 116)

¹⁹ Plato, *Apologie*, p. 260, noot 1 (– de noten zijn door de vertaler, Xaveer De Win, bijgevoegd).

²⁰ Deze is de in academische kringen gebruikelijke verwijzing naar de uitgave van Henri Estienne (Parijs, 1578). Elke bladzijde van deze uitgave is nog opgedeeld in 5 delen, vandaar de verwijzing van a tot e.

²¹ Andere blijspeldichters die over Socrates hebben geschreven, zijn Ameipsias en Eupolis (zie Taylor, p. 14).

²² Popper merkt op dat in sommige dialogen van Plato (*Phaedo* en *De Staat*) Socrates wel wordt voorgesteld als een pythagorese filosoof die zich met de natuur bezighield (zie Popper, p. 695-696). Maar in welke mate klopt deze voorstelling door Plato met de historische Socrates?

²³ Sommige Plato-interpreten opperen deze mogelijkheid (zie Popper, p. 551). In zijn *Metaphysica* (1078b27-32) zegt Aristoteles bij het bespreken van de voorlopers van Plato’s ideeënleer het volgende: “Er zijn twee dingen die misschien terecht aan Socrates kunnen worden toegeschreven: inductieve argumenten en algemene definities, want beide houden zich bezig met het uitgangspunt van kennis. Socrates scheidde het universele of de definities niet, maar zij [dat wil zeggen Plato en zijn volgelingen] deden dat wel, en ze noemden hen de ideeën van dingen.” (Zie Taylor, p. 45-46). Volgens Taylor schuift Plato de ideeënleer in Socrates’ schoenen: “Het is redelijk om het toeschrijven van de ideeënleer aan Socrates

te beschouwen als een stadium in het proces waarin Socrates verandert in een gezaghebbende figuur die rechtstreeks voor Plato spreekt dan de Socrates uit zijn vroegere geschriften.” (Taylor, p. 52).

²⁴ “Het belangrijkste doel van de dialogen waarin Socrates tegenover sofisten staat, is bijvoorbeeld het contrast naar voren te brengen tussen zijn echte manier van filosoferen en hun namaakmanier, en om zodoende de onrechtvaardigheid te laten zien van de laster die, door hem in verband te brengen met de sofisten, zijn dood had teweeggebracht.” (Taylor, p. 51)

²⁵ “Tegenwoordig wordt algemeen erkend dat Anytus, de democratische leider die de aanklagers steunde, geen martelaar van Socrates wilde maken. Het doel was hem te verbannen. Maar dat plan werd doorkruist door Socrates’ weigering om zijn principes geweld aan te doen.” (Popper, p. 224)

²⁶ Is dit weer de Socratische *ironie*? Socrates doet zich voor alsof hij niets van ambachten weet (Socrates doet zich voor als *eiron*, de ‘onwetende’, vandaar ‘ironie’ – zie Vorländer, p. 60)? Socrates was namelijk “de zoon van Sophronikos, een steen- en beeldhouwer; zijn moeder is Phainarete, een vroedvrouw.” Socrates was, in navolging van zijn vader zelf een beeldhouwer, die het in zijn kunst ver heeft gebracht: “er werden nog aan hem beeldhouwwerken van geklede Gratiën toegeschreven, die zich op de Akropolis van Athene bevonden”. (Hegel, p. 447-448; zie hierover ook Diogenes Laërtius, II, 19).

²⁷ Maar ook de steenhouwer Socrates houdt zich niet aan zijn beroepsbezigheid – hij gaat filosoferen en andere mensen daarmee lastigvallen.

²⁸ “Alle beschrijvingen van Socrates zijn het over één ding eens: hij was bovenal iemand die argumenteerde en vragen stelde, iemand die de pretentie van mensen dat zij deskundig waren op de proef stelde en inconsequenties in hun overtuigingen aan het licht bracht.” (Taylor, p. 17)

²⁹ Hegel stelt dat Socrates, volgens Meletus, jongelui trachtte te overtuigen om hem meer te gehoorzamen dan hun ouders. “Dit punt van de aanklacht had vooral op Anytus betrekking. (...) Xenophon vertelt namelijk dat Anytus zich vijandig tegenover Socrates ging opstellen, omdat Socrates Anytus, die een geacht man was, gezegd heeft dat hij zijn zoon niet tot leerlooier moest opvoeden, maar op een voor een vrije man waardige wijze. – Anytus was zelf een leerlooier, hoewel zijn onderneming meestal door slaven gedreven werd (...).” (Hegel, p. 509)